

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 6, Temmuz/July 2021, ss. 269-282.

Geliş Tarihi–Received Date: 31.05.2021 Kabul Tarihi–Accepted Date: 29.06.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

TUĞLUKLU SULTANLARININ KARAKTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

BİLAL KOÇ**

ÖZ

Bu çalışmada Delhi Türk Sultanlığı'nın son hanedanı olan Tuğluklu sultanlarının dönem kaynaklarına yansıyan karakteristik özellikleri ile şahsî hususiyetleri konu edinilmiştir. Sultanlardan hanedanın kurucusu Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şâh, oğlu ve halefi Sultan Muhammed Tuğluk Şah ve son olarak da yeğeni Sultan Fîrûz Şâh'ın dönemlerinde meydana gelen olaylar karşısında nasıl ve ne gibi tavırlar aldıkları üzerinden geliştirilen yaklaşımlar ele alınmıştır. Söz konusu yaklaşımlar, özellikle dönemin müelliflerinden Ziyâeddîn Berenî ile Şems-i Sirâc Afif'in eserlerinde etraflıca yer bulmuştur. Bu itibarla adı geçen sultanların dönemleri üzerinde değerlendirmelerde bulunurken yer yer onların takındıkları tutumları ve kişisel özellikleri merak konusu olmuştur. Müelliflerin kayıtları ve nakilleri bu merakı belli ölçülerde karşılamakla birlikte üzerinde dikkatli bir şekilde durmayı da beraberinde getirmektedir. Burada yer verilen nakilleri, müelliflerin tarihî dayatmaları olarak görmemek gerekir. Çünkü onların nakilleri üzerinden hükümdarların dönemlerinden hareketle nakledilen imajlarını ortaya koymak ana hedeflerden biri olmuştur. Orta Çağ'da hükümdarlara dair güçlü referanslar olarak duran karakter tahlilleri, onların tecrübî birikimlerine deliller oluşturduğu için güçlü algılar oluşturulmasını da sağlamaktadır. Aşağıda ayrıntılarına yer verileceği üzere temsil makamı olan hükümdarlığın onlara ne kadar güven verdiğini ortaya koyan kaynaklar ışığında konu işlenecektir. Burada bugünden düne bakarak görmek istedikleri üzerinden hükümler inşa etmek yerine hükümdarların politikalarına yön veren hususlar üzerinden değerlendirmelerin ve nakillerin yapılması bir diğer hedef olmuştur. Sultanlara dair nakledilen imajların istinat ettiği noktaların en başında onların dindar bir kimliğe sahip oldukları ve İslâmiyet'in yayılması için çaba sarf ettikleri şeklinde gelişen bir değerlendirme gelmektedir. Yine onların adaleti tesis etmek için ciddi davrandıkları şeklinde gelişen yaklaşım ise hükümdarlık makamına yüklenen adalet imajının bir tezahürü olarak durmaktadır. Sultanların karakterlerinin yansıması olarak verilen şefkatli tutumları ve devlet tecrübesiyle şekillenen bir anlayış içinde toplumu idare ettikleri anlaşılmaktadır. İdarî, siyasî ve özellikle de askerî meselelere dönük karar alma süreçlerinde ani bir tepki vermeden ve telaşa kapılmadan çözüm yoluna gitmişlerdir. Sultanların devlet hayatında olduğu gibi özel hayatlarında da akıl, ilim ve liyakat çizgisinde kararlar aldıkları nakledilenler arasında yer almıştır. Bu doğrultuda yine karar alma süreçlerinde meşveret ettikleri ve en doğru kararı almaya çalıştıkları belirtilmiştir. Yine Sultan Muhammed'in analiz, hitabet ve yazı yazma gibi hususlarda da oldukça iyi olduğu kaydedilenler arasında olmuştur. Ayrıca Sultan Muhammed'in şiire ve sair ilimlere karşı son derece meraklı bir sultan olarak kaynaklarda tasvir edilmesi burada konu edinilen hususlardandır. İlmî toplantılarda devrinin ilim adamlarının münazaralarına katılarak dikkatlice dinleyip sualler çerçevesinde toplantıları şekillendirdiği yer verilen hususlardan olmuştur. Bu olumlu özelliklerinin yanı sıra yer yer sultanların karakteristik vasıflarıyla tenakuz eden durumlar içine düştükleri de nakledilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise Hindistan'daki Türk ve İslâm tarihinin önde gelen hükümdarlarından Sultan Fîrûz Şâh'ın dönem gelişmelerinden hareketle kaynaklarda nakledilen şahsî hususiyetlerine yer verilmiştir. Sultan Fîrûz, toplumun dar gelirli kesimlerine destek olmak için Divân-ı Hayrat adıyla bir birim kurmuştur. Buradan öğrencilere ve fakir kız çocuklarına ihtiyaçları nispetinde bağışlarda bulunulması sağlamıştır. Sultan'ın imar faaliyetlerine verdiği önem ise dikkat çekici olmuş ve pek çok bina, mescit, han, hamam ve sair yerler inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Delhi, Tuğluk, Gıyâseddîn, Muhammed, Fîrûz.

* Bu makale, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında 24.04.2017 tarihinde yapılan Doktora Tez çalışmasından üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, E-Posta: bilal.koc@hbv.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0002-2489-6580

AN EVALUATION ON THE CHARACTERS OF THE SULTANS OF TUGHLUQ

ABSTRACT

In this study, the characteristics and personal characteristics of the Tughluq Sultans, the last dynasty of the Delhi Turkish Sultanate, are discussed. The approaches developed by the Sultan Gıyas al-din Tughluq Shah, his son and successor, Sultan Muhammed Tughluq Shah, and finally his nephew Sultan Firuz Shah, in the face of the events that took place during are discussed. The subjects in question, especially Ziya al-din Bereni and Şemsi Sirac Afif, who were the authors of the period, were published in detail. In this respect, while making evaluations on the periods of the mentioned sultans, their attitudes and personal characteristics have been the subject of curiosity. The recordings and transfers of the authors meet this curiosity to a certain extent, but they also require careful consideration. The quotations given here should not be regarded as the historical impositions of the authors. Because, one of the main goals has been to reveal the images of the rulers based on their transfers. Character analyzes, which stand as strong references to rulers for the Middle Ages, provide strong perceptions as they provide evidence for their experience. As the details will be given below, the subject will be discussed in the light of the sources that reveal how much confidence the monarchy, which is the representative authority, gave them. Here, instead of constructing judgments based on what they want to see from today, it has been another goal to make evaluations and transmissions on the issues that guide the policies of the rulers. At the beginning of the points on which the transmitted images of the sultans are based, there is an evaluation that develops that they have a religious identity and make efforts for the spread of Islam. The approach that developed as they acted seriously to establish justice stands as a manifestation of the image of justice imposed on the rulership. It is understood that the sultans governed the society in an understanding shaped by their compassionate attitudes and state experience given as a reflection of their characters. In the decision-making processes regarding administrative, political and especially military issues, they went for a solution without any immediate reaction or panic. It is among those reported that the sultans made decisions on the line of reason, science and merit in their private lives as well as in their state life. In this direction, it was stated that they consulted in the decision-making processes and tried to take the right decision. Again, it has been noted that Sultan Muhammad was also very good in analysis, oratory and writing. In addition, the depiction of Sultan Muhammed in the sources as a very curious sultan towards poetry and other sciences is one of the issues discussed here. In scientific meetings, it was one of the issues mentioned that he participated in the debates of the scholars of his time, listened carefully and shaped the meetings within the framework of questions. In addition to these positive features, it is also reported that the sultans sometimes fell into situations that contradicted their characteristic features. In the last part of the study, the personal characteristics of Sultan Firuz Shah, one of the leading rulers of Turkish and Islamic history in India, conveyed in the sources based on the developments of the period are included. Sultan Firuz established a unit called Divan-ı Hayrat to support the low-income segments of the society. From here, donations were made to students and poor girls in proportion to their needs. The importance given by the Sultan to the zoning activities was remarkable and many buildings, mosques, inns, baths and other places were built.

Keywords: Delhi, Tughluq, Gıyas al-din, Muhammed, Firuz.

GİRİŞ

Tarihî hadiselerin çok yönlü cephelerinin olduğu bilinmekle birlikte bunların merkezinde ise tahtta bulunan hükümdarların ve devlet adamlarının belirleyici rol oynadıkları görülmektedir. Onların belirleyici rolleri tarihî hadiselerin seyrine etki ettiği gibi olaylar hakkında da güçlü referanslar sunmaktadırlar. Özellikle zamanın, hanedanın ve coğrafyanın yüklediği misyonla hareket etmeleri, bir karar organı olarak görülmeleri ve tabir yerindeyse gündem oluşturmaları onların karakterlerine dair ipuçları sunmuştur. Burada Tuğluklu sultanlarının tahta çıktıktan sonra ortaya koydukları hükümdar karakteri ve etrafındakiler konu edinilmiştir. Sultanların şahsî hususiyetlerine yer veren müelliflerin kayıtları idealde ve fiiliyatta olması gereken sultan anlayışı ve vaki duruma açıklık getirmektedir. Bu kayıtlar, tahtta bulunan hükümdarın taht öncesi ve tahta çıktıktan sonra kendisini nerede liderliğe hazırladığına ve nasıl bir süreçten geçerek tahta ulaştığının da hikâyesini aksettirmektedir. Yine kendi özel yaşam tarzlarının sultanları nasıl bir karar alma sürecine ittiğine de açıklık getirmektedir. Sultanlara dair nakledilenler, her yönüyle dikkat çekici olmakla birlikte bir taraftan da bir insanın, kaynaklara yansıyan şekliyle hayatının her safhasını okuma imkânı vermektedir.

Bu hayatın, dönem kaynaklarının ve müelliflerinin dayattığı idealize edilen hayattan ziyade büyük oranda olaylar ekseninde yansıtılan veya ortaya çıkan gerçeklikleri yansıtan kayıtlar olduğu akıldan uzak tutulmamalıdır. Aşağıda yer verilecek hususlar, bir diğer yönüyle dönemin telakkilerine dolaylı da olsa açıklık getirmektedir. Tarihî kaynaklar bize devleti yöneten sultan ve çevresini aksettirirken kimi zaman olayları ve vaki durumları bize yansıdıkları gibi verip kimi zaman da tarihçilerin idealleştirme gayretleri sebebiyle gerçekten biraz uzaklaştırarak verebilmektedirler. Orta Çağ kaynaklarını okuyan tarihçiler metodolojik açıdan bu durumların farkında olarak meselelere yaklaşırlar ve gerçeğe en yakın olan bilgiyi tespiti çalışırlar. Bu

çalışmada da Tuğluklu sultanlarının karakter özellikleri ortaya konulurken tarihçilerin bu durumları da dikkate alınarak konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

1. Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şah (1320-1325)

Tuğluklular, 1320-1414 yılları arasında Delhi başta olmak üzere Kuzey, Orta ve Güney Hindistan'a uzanan bölgelere kadar hâkimiyetini genişleten bir Türk-İslâm Hanedanı'dır. Kurucusu, Halaçlar Hanedanı'nda ordu kumandanlığı ve valilik görevlerinde bulunan Melik Gazi olup, 1320'de adı geçen hanedanın Hindu asıllı bir devşirmesi olan Nâsreddîn Hüsrev Han'ın eline geçmesinin ardından onun saltanatını tanımayıp tahta hak iddia etmiştir. Hemen ardından da bulunduğu Dibâlpûr'dan Delhi yönüne doğru harekete geçip, kısa süreli bir mücadelenin ardından "Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şâh" unvanıyla tahta çıkmıştır. Saltanatı döneminde başta Delhi olmak üzere hâkimiyeti altında bulundurulmuş yerlerde gerekli askerî ve idarî düzenlemeleri yapmıştır. Özellikle onun Hint Racalıkları üzerine düzenlediği akınlar ile Doğu Hindistan seferleri ayrı bir öneme sahiptir. Bunların yanı sıra önceki dönemlerden itibaren Hindistan'a saldırı girişiminde bulunan Moğollara ve özellikle de Çağataylara karşı başarılı bir direniş göstermiştir. Döneminde toplumu rahatlatarak şekilde uygulamalara gitmiş ve idareden adalete, ekonomiden tarıma kadar pek çok konuya ilgi göstermiş ve yakından ilgilenmiştir.

1.1. Sultan'ın kimliği ve zamanın ruhu: Sultan Gıyâseddîn'in kişisel özelliklerine dair ilk kayıtlardan birini dönemi yakından gören tarihçi Ziyâeddîn Berenî vermektedir. O, Sultan'ın temiz itikatlı bir Müslüman olduğunu, beş vakit namazı mescitte cemaatle kıldığını, cuma ve bayram namazlarında da tebaanın arasında yer aldığını nakletmektedir. Ayrıca Ramazan aylarında teravîh namazlarını kıldığını belirtmektedir. Bu itibarla Sultan'ın dinini tam olarak yaşamaya çalışan bir Müslüman olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.¹ Orta çağlarda kimliğe yapılan önemli vurgulardan biri olan din ve kişinin dinî inancı meselesi, burada da Sultan'ın kimliğine göndermelerde bulunan dönem müellifinin nakillerinden görülmektedir. Sultan Gıyâseddîn'in şahsı üzerinden yeni bir hanedan ortaya çıkarken bir taraftan da hanedanı var kılabilecek temel yapı olarak İslâmiyet'in de yaygınlaşacağı anlaşılmaktadır. Sultan'ın kısa kısa yer verilecek faaliyetlerinden de görüleceği üzere meselelere yakından nüfuz etmesini bilen bir idareci olduğu görülmektedir. Bu noktada İbn Haldun'un "*bir beyin şahsî hususiyetlerinin neler olduğunu ve onun nasıl politikalar sunması gerektiğine*" dair tespitlerini burada nakletmek faydalı olacaktır:

*"Saygı ve cömertliğin ancak ululuk, fazilet, kemâlât ve tamamıyla politika bakımından yapılmış olduğu anlaşılır. Çünkü fazilet ve şerefe kendilerine denk olanlara saygı göstermek, uruğlar ve benzerler arasındaki münasebetlerde, özel bir politika işidir. Bilginler vesaire gibi fazilet ve meziyet sahiplerini ululamak ise politikada bir olgunluk ve üstünlüktür. Din ve diyanet ehline ve bilginlere gelince, şeriâtın hüküm ve emirlerini yerine getirmek hususunda onlara başvurulur. Tacirlere saygı göstermekten maksat, ellerinde bulunan mal ve metadan istifadenin umumi olması için onları alış verişe teşviktir. Garip ve yabancılara saygı göstermek ise güzel ahlâktan sayılır, herkese derecesine göre muamele etmek adaletten sayılan bir insaftır. Asabiyyet sahibi olan hükümdarın akrabalarında bu gibi ululuk sayılan fazilet ve meziyetlerin bulunmasından onların amme siyasetini idare edecek kişiler olduğu anlaşılır; bu ise devletçilikten ve devlet idaresinden ibarettir. Tanrı bir devletin yıkılmasını ve saltanatlarının çökmesini istediğinde ilk önce devletin başında bulunan uruğu yukarıda andığımız sınıflara saygı göstermekten alıkoyar."*²

1.2. Adil tutumu ve cezalandırmadaki sert tarafı: Es-Sihrindî, Sultan Gıyâseddîn'in hükümdarlık özellikleri faslına yer verdiği pasajında onun oldukça adil ve cömert bir padişah olarak hayat sürdürdüğünü kaydetmektedir. Kayıtlarının devamında Sultan'ın aldığı kararlardan hareketle akıllı ve bilgili bir idareci olduğuna hükmetmenin yerinde olacağını ve bunu da uygulamalarıyla gösterdiğini ifade etmektedir.³ Sultan'ın saltanatı döneminde toplum içinde gayri ahlâkî uygulamaları en ağır şekilde cezalandırdığı bilinmektedir. Zina yapanlara, kumar oynayanlara ve şarap içenlere karşı da caydırıcı tedbirler almıştır.⁴ Sultan'ın adil tutumu ve cezalandırma işlemlerindeki temel yaklaşımının yerinde bir üslup çerçevesinde geliştiği kaydedilmektedir. Bu itibarla onun konuşurken karşısındakileri incitecek şekilde nispetsiz bir söz söylemediği ve doğru konuşmayı tercih ettiği de bu hususiyetlerine örneklik teşkil eden durumlar olmuştur. Sultan'ın cezalandırmadaki katı tutumunun bir gerçeklik taşıdığı ortaya konulmakla birlikte burada da bir ölçü tutturduğu ve idarî birimlerde görev aldığı dönemlerden itibaren süre gelen bir alışkanlık olarak cezayı zulme ulaştırmadığı anlaşılmaktadır. Yine mizacının gereği olarak hile yapmaktan uzak durduğu vefatına kadar olan süreçte hem devlet adamları hem de halk nezdinde itibarını ve saygınlığını koruduğu ifade edilmektedir.⁵ Onun bu hususiyetlerine dair bilgi veren Berenî, kayıtlarının devamında bir padişahın insanların hakkını koruyan, gözetken ve dahi idarî birimlerde görev almış eski hizmetkârlara karşı sonsuz bir mükâfat içinde hareket eden kişi olarak Sultan'ın gösterilebileceğini

¹ Ziyâeddîn Berenî, *Târîh-i Firûzşâhi*, Tash. Mevlvî Seyyid Ahmed Han Sahib, Captain W. Nassau Lees, Kalküta, 1862, s. 443.

² İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Şark İslâm Klasikleri (MEB), C. I-II, İstanbul 1990, s. 367-368.

³ Yahya b. Ahmed b. Abdullah es-Sihrindî, *Târîh-i Mübârekşâhi*, Tash. Muhammed Hidayet Hüseyin, İntişârât-ı Esâtir, Tahran 1391 s. 92.

⁴ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhi*, s. 444; Mevlânâ Herevî b. Muhammed Mukîm Herevî, *Tabâkât-ı Ekberî*, By De Calcutta, Calcutta 1929, s. 97.

⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhi*, s. 444; Herevî, *age*, s. 97.

TUĞLUKLU SULTANLARININ KARAKTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

belirtmektedir. Bu itibarla Sultan'ın yer verilen hususiyetleriyle birlikte döneminde müstesna bir yer edindiğini nakletmektedir.⁶

1.3. Yakınlarına karşı gösterdiği şefkatli tutumu: Sultan Gıyâseddîn, sadece kendi çocuklarına karşı değil aynı zamanda yakın akrabalarına karşı da son derece şefkatli ve merhametli bir tutum içinde olmuştur. Onları himayesi altına aldığı gibi yetişmelerine de katkı sağlamıştır. Ayrıca onların hizmetinde bulunanlara karşı da aynı derecede saygı gösterilmesini temin etmiştir. Dolayısıyla eza ve cefa içeren kurallar ve uygulamalardan kaçınarak hareket etmiştir. Yakınları ve önceden birlikte hareket ettiği kimselere karşı padişahlığın getirdiği gurur ve katı kurallarla iş yapmamıştır.⁷ Bu minval üzere o, daima mütevazı bir davranış sergilemiş ve insanlara yaklaşımında da merkeze aldığı hususiyet -anlayış- olmuştur. Söz konusu bu anlayışın istinat ettiği yer ise devlet geleneklerinin ve hükümdarlık makamının icap ettirdiği sorumluluk duygusu olmuştur. Bu itibarla saldırgan bir tutum ve insanların üzerinde baskıcı bir şekilde durmaktan imtina etmiştir.⁸ Halkın ve maiyetinde bulunanların haklarını vermek ve almak noktasında ihmalkâr davranmadığı da nakledilenler arasındadır.⁹ Öyle ki döneminin en büyük yargı organı olan Divân-ı Mezâlîme başkanlık ederek halkın farklı kesimlerinin sorunlarını dinleyerek çözüme kavuşturmuştur.¹⁰ Yine Sultan'ın nazik, zarif ve yardımseverlik gibi kişilik özelliklerinin izlerini din adamlarına ve döneminin ilim adamlarına karşı gösterdiği yaklaşım ve himaye eder tutumundan da görmek mümkündür. Bunlara örnek teşkil etmesi bakımından Şeyh Nizâmeddîn Evliya'nın büyük bir veli olarak Sultan'dan saygı gördüğünü söylemek yerinde olacaktır. Yine döneminde Farsçayı en iyi yazan ve konuşan Türk olarak şöhret kazanan şairlerden Emir Hüsrev Dihlevî'nin Sultan'ın yakınları arasında yer aldığı söylemek mümkündür.¹¹

1.4. Devlet tecrübesinin yerleşmesi: Sultan'ın 1320'de Delhi tahtına çıkmadan önce Halaçlar Hanedanı döneminde farklı idarî birimlerde görev aldığı nakledilmektedir. Onun bu görev alanlarında elde ettiği büyük bir tecrübî birikim olmuştur ki tahta çıktıktan sonra bu birikim sayesinde daha net kararlar alabilmiştir. Öyle ki tecrübenin beraberinde getirdiği anlayış ve hoşgörü insanları dinlemeyi ve sorunlarına çözüm bulmayı sağlamıştır. Kaynaklar, Sultan'ın bu özelliğinin ise insanları huzurundan kovmadan dinlemesini sağladığını belirtmektedirler. Sultan, kırıncı ve incitici şekilde bir üslûp içinde olmadığı gibi hiçbir kimsenin kınışına sebep olacak şekilde davranışta da bulunmamıştır. Konuşmalarından kaynaklı olarak doğabilecek nefret hâline fırsat vermemiş ve olabildiğince insanların itimadını kazanmak istemiştir. Yine tecrübenin, aldığı kararlarda etkili olduğunu ve sorunlar karşısında ani tepkiler geliştirmeden, telaşa düşmeden sağlıklı bir şekilde düşünmesine ve çözüm yoluna gitmesine izin vermiştir.¹² Berenî, kendisi gibi dönem müelliflerinden Emir Hüsrev Dihlevî'den naklen Sultan'ın hükümdarlığın gereği olarak kudretini gösterdiğini, hakkını ve hukukunu korumayı bildiğini ifade etmektedir.¹³ Yine Sultan'ın tecrübesiyle devleti konumlandığı yer de dikkat çekici olup bunun belirgin örneklerini yer yer Hinduların siyasî ve askerî varlıklarını sonlandırmasında da görmek mümkündür. Başkent Delhi'de sağladığı hızlı ve sıkı kontrolün ardından devlet hazinesinin boşaltılmasına katılanların tespit edilmesini sağlayarak yağmaladıkları eşyaları ve paraları tekrar yerine koymasına da onun kararlı ve devlet tecrübesine sahip yetkin bir idareci olduğuna delildir.¹⁴

1.5. Akıl-ilim ve liyakat çizgisinde iş görme: Sultan Gıyâseddîn'in iyi bir konuşma ve yazma kabiliyetine sahip olduğu bilinmektedir. Berenî, bir padişahda bulunması lazım gelen şartlar arasında sıraladığı ilim, akıl ve liyakat gibi özelliklerin Sultan'da var olduğunu bildirmektedir.¹⁵ Bu özellikleri biraz daha müşahhas hâle getiren Herevî ise Sultan'ın tahta çıkmadan önce Sultan Alâeddîn Muhammed Halacî'nin yakın emirleri arasında yer almasından dolayı toplum içinde gelişecek durumlara göre nasıl bir vaziyet alacağını en iyi şekilde tecrübe eden isimlerden biri olarak tanıdığını ifade etmektedir. Öyle ki Delhi'deki ilk icraatı toplumun beklentisi olan ve Hindulardan Sultan Kutbeddîn Mübârek Şah'ın intikamının alınması olarak beklenen durumu gerçekleştirmiştir. Yani Hindu asıllı Nâsireddîn Hüsrev Han'ın kendisine bağlı Berveran adlı Hindu topluluğun desteğiyle Halaçların son hükümdarı Sultan Kutbeddîn'i gece yarısı öldürüp kafasını sarayın çatısından atması o dönem Delhi toplumunda ve özellikle de Müslüman ahalide infial uyandırmıştır. Dolayısıyla Sultan Gıyâseddîn'in bu beklentiye kısa sürede cevap vermesi beklenmiştir ki o da ilk icraatlarından biri olarak Nâsireddîn Hüsrev'in aynı şekilde öldürülmesini emretmiştir. Bu durum, Sultan'ın işlerinde ne denli gayretli olduğuna da işarettir. Mücadeleye tek başına girmekten çekinmediğini ancak birlikte hareket edilmesi hâlinde daha iyi bir cephe

⁶ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 444.

⁷ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 444-445.

⁸ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 445.

⁹ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 429.

¹⁰ Bilal Koç, *Delhi Türk Sultanlığında Tuğluklular Dönemi Siyasi Tarihi (1320-1414)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2017, s. 95.

¹¹ Koç, *agt.*, s. 95.

¹² Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 428-429.

¹³ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 429.

¹⁴ Koç, *agt.*, s. 96.

¹⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 440-441.

açılacağını düşünerek diğer emirleri ve melikleri de Hindularla mücadeleye teşvik etmiştir. Bu, onun işlerinde takip ettiği ciddi bir usulün ve üslubun varlığını çağrıştırmaktadır.¹⁶

İdarede öncelenen husus olarak liyakatli davranışı benimsediği anlaşılan Sultan'ın tahta çıktıktan sonra idarî birimlerde istihdam edilen görevlilerin durumuna bakarak liyakatli olanları görevlerinde bırakmıştır.¹⁷ Yine devlet kademelerine yaptığı tayinlerde de liyakati esas alması iyi işleyen bir idari sistemin önünü açmıştır.¹⁸ Burada onun idarî işleyiş düzenini temin ederken kendisinden önce Delhi'de hükümdarlık yapan Sultan Gıyâseddîn Balaban (1266-1286) ve Sultan Alâeddîn Muhammed Halacî'yi (1296-1316) örnek aldığı ve onların uygulamaya koydukları idarî düzenlemeleri esas kabul ederek hareket ettiğini söylemek mümkündür.¹⁹ Bu itibarla Sultan'ın adil bir idarî düzen tesis ederken yeni atamalar yaptığında da liyakati merkeze aldığı anlaşılmaktadır. O, yeni yaptığı tayinlerle birlikte bir taraftan devleti Hindu tahakkümünden kurtarıırken diğer taraftan ise liyakatli olduğunu düşündüğü devlet adamlarının tayinlerini yapmıştır. Böylelikle de kısa veya orta vadede yaşanması muhtemel idarî boşluklardan kaynaklı olarak çıkabilecek karışıklıkları önlemeyi hedeflemiştir. Devlet adamlarının tayinlerini yaptıktan sonra onları sıkı bir şekilde kontrol ettiği de dönem kaynaklarından anlaşılmaktadır.²⁰

1.6. Askerî özellikleri: Sultan, tahta çıkmadan önce olduğu gibi tahta çıktıktan sonra da akınlarını devam ettirmiştir. Bunların daha ziyade Hindular üzerine tertip edildiği bilinmektedir.²¹ Berenî, Sultan Gıyâseddîn'in askerî özelliklerinin Hindistan ve Horasan ordularını kumanda eden diğer komutanlarla kıyaslandığında savaş sanatını ve onun inceliklerini daha iyi bildiğinin ortaya çıkacağını kaydetmektedir. Dolayısıyla giriştiği mücadelelerden de bu hususiyetlerinin daha belirgin olarak görüleceğini belirtmiştir.²² İbn Battûtâ'nın Multan civarındaki bir mescidin mihrabındaki kitabeye dayalı olarak naklettiği kayıta Sultan Gıyâseddîn'in Moğollara karşı yirmi dokuz defa mücadele ettiği ifade edilmektedir. Öyle ki Sultan'ın tahta çıkmadan önce kullandığı isimlerden veyahut onu adlandırmak için kullanılan Melik Gazi adlandırmasının da Moğollara karşı ortaya koyduğu mücadeleden ileri geldiği görülmektedir.²³

1.7. Yöneten-yönetilen ilişkisindeki tutumu: Sultan Gıyâseddîn, yöneten olarak yönettiği halkın beklenti ve talepleri doğrultusunda politikalarına yön vermiştir. Özellikle saltanatı döneminde vergi tahakkukunda mevcut olan aksiliklerin ve eksikliklerin yerinde tespit edilmesini istemiştir. Belirlenen miktarların ve oranların daha önceden takip edilen oranlarla mukayese edilmesini ve adaletli bir şekilde alınmasını emretmiştir. Belirlediği malî disiplin içinde gelenekleri ve uygulamaları itibara aldığı gibi halkın kendisine karşı beslediği güven duygusunu da zedelememeye dikkat etmiştir.²⁴ Özellikle arazi vergilerinin alınması sırasında nüfusu kalabalık yerler için ürün bazlı olarak alınmasını ve devlete ait ambarlarda depolanmasını sağlamıştır. Pazarlarda satışa sunulan ürünlerin fiyatlarının belirli tarife üzerinden satışa çıkarılmasını ve böylelikle de fahiş fiyatlar üzerinden halkın ezilmesini önlemiştir.²⁵

1.8. Sultanlığın alametlerinden kullandığı unvanlar: İslâm ve Türk devletlerinde görüldüğü gibi Tuğluklar Hanedanı'nda da hükümdarların bazı unvan ve lakapları kullandıkları bilinmektedir. Bunlardan bazılarını kitabelerde ve dönem kaynaklarından önemli bir kısmını da darp ettirdikleri sikkelerden görmek mümkündür. Bu noktada Sultan Gıyâseddîn'e yönelik de kaynaklarda ortaya konulan bazı adlandırmaların ve unvanların varlığı dikkat çekmektedir. Bunlara bakıldığında “*Ebû'l-Muzaffer, es-Sultanü'l-a'zam, es-Sultanü'l-gazi, Gıyâsü'd-dünya Ve'd-Dîn, Tuğluk Şâh es-Sultan, Nâsürî Emîri'l-mü'minîn*” gibi unvanların varlığı görülmektedir.²⁶ Yine dönemin bazı kaynaklarında Sultan'ın “*Haydar-ı sani*” unvanını kullandığı da görülmüştür.²⁷ Ayrıca Kortel, Thomas'tan naklen Sultan'ın bazı sikkelerinde “*Sikenderü's-sânî*” ve “*Yemînü'l-hilâfe*” unvanlarını kullandığı da bildirilmektedir.²⁸

Sultan Gıyâseddîn'in belirgin kişisel özelliklerine yer verilen bu nakillerin ardından bilgiler toparlanacak olunursa; o, genel olarak Delhi Türk Sultanlığı'nı özel olarak ise Tuğluklar Hanedanı'nı daha sağlam bir zemin

¹⁶ Herevî, *age*, s. 94.

¹⁷ Herevî, *age*, s. 96.

¹⁸ Koç, *agt*, s. 97.

¹⁹ Agha Mahdî Husain, *The rise and fall of Muhammad bin Tughluq*, İdarah-ı Adabiyat-ı Delli, Delhi 2009, s. 13; Koç, *agt*, s. 95.

²⁰ Koç, *agt*, s. 96-97.

²¹ Hâce Abdülmelik İsemî, *Fütûhu's-Selâtin*, Neşr. A. S. Usha, B. A., Junior Lecturer in Persian, University of Madras, Madras 1948, s. 412.

²² Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 445.

²³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûtâ, *İbn Battûtâ Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2005, s. 420; S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, TTK, Ankara 2006, s. 38-39.

²⁴ Koç, *agt*, s. 96.

²⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 432; Syed Mounui Haq, *A Short History of the Sultanate of Delhi*, HMS Company, Karachi 1956, s. 122-123; Koç, *agt*, s. 85-86, 96.

²⁶ Stanley Lane-Poole, *Catalogue of Indian Coins in the British Museum, The Sultans of Dehli*, Printed by order of Trustees, London 1884, s. 50-53; Edward Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli*, Apa-Oriental Press, Amsterdam 1981, s. 189; Enver Konukçu, “Gıyâseddîn Tuğluk”, *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 61; Kortel, *age*, s. 38-39.

²⁷ Kortel, *age*, s. 39.

²⁸ Kortel, *age*, s. 39.

TUĞLUKLU SULTANLARININ KARAKTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

üzerine oturtmuştur. Burada ön plana çıkan hususiyetleri idaredeki tecrübi birikimi ile kendisinin ve askerlerinin ortaya koyduğu cesaret olmuştur. Onun hükümdarlık makamına ulaşmasının arka planında da bu özellikleri vardır ki İbn Haldun bu arka planın teorik varlığını şu şekilde nakleder:

“Hükümdarlık, şerefli bir derece olup, kuvvetle talep edilir; koruma mecburiyetleri hâsıl olur. Bunlardan hiçbiri asabiyesiz husule gelmez. Asabiyeler ise birbirinden farklıdır. Her asabiye kendisine komşu olan diğer boy ve aşiretlere tahakküm eder. Bundan dolayı her asabiye sahibi devlet kurarak hükümdar olamaz, ancak tebaayı kendisine boyun eğdiren, vergiler toplayan, elçiler gönderen ve sınırları koruyan hükümdar olabilir. Yurtta onun kuvvetinden üstün diğer bir kuvvet bulunmaz. Hükümdarlığın manası işte budur. Sınırları koruma, vergileri toplama ve delegeler gönderme gibi devletlere mahsus olan görevleri yapabilecek asabiyesi, yani kendisine arka olan kuvvet ve kudreti olmayan kimse tam manasıyla hükümdar değildir.”²⁹

Bu pasajdan hareketle Sultan Gıyâseddin'in süreç içinde gelişen yönetim anlayışının kendisine bağlananların sayısını artırdığı aşikârdır. Burada ortaya koyduğu gücün ve sağlam otoritesinin de katkısı büyüktür. Halaçlar Hanedanı'nın son döneminde vaki olan tehlikeleri göğüsleyerek ve dahi savaşın zorluklarını göze alarak hareket etmesi düşünce dünyasını siyasi olarak kendisinin ve bölgedeki Müslüman ahalinin varlığını devam ettirme gayesinin doldurduğu görülmektedir ki bunda da başarılı olmuştur. Sultan'ın mevcut başarılı geçmişin üzerine tehlikelere ve savaşın zorluklarına katlanarak oluşturduğu sağlam idareci imajı kaynaklarda akis bulan yönlerinden olmuştur. Merkezinde Hinduların yer aldığı ve Delhi'de tahta çıkan Türk ve İslâm hükümdarlarının büyük oranda mesailerini harcadıkları ve her defasında kendini yenileyerek baş gösteren isyanları, merkezdeki ve taşradaki halk üzerinde kurduğu otorite ile etkisiz kılmayı ve yer yer de dengelemeyi bilmiştir.

2. Sultan Muhammed Tuğluk Şah (1325-1351)

Sultan Gıyâseddin Tuğluk Şah'ın 1325 yılında Afganpûr civarında ölmesinin ardından devlet adamlarının onayıyla Fahreddin Cunâ adlı oğlu “Sultan Muhammed Tuğluk Şah” unvanıyla tahta çıkmıştır. Onun döneminde siyasi ve malî nedenlere dayanan pek çok isyan girişimi olmuştur. Öyle ki tahtta bulunduğu zaman zarfında mesaisinin büyük bir kısmını bunları bastırmakla geçirmiştir. Aynı zamanda onun devreye koyduğu bazı yeni uygulamalar da olmuştur.³⁰ Burada ise onun bu gelişmeler karşısında nasıl bir tavır aldığı üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla dönem kaynaklarına yansıyan şekliyle ona dair sunulan hükümdar imajının neler olduğu etraflıca ele alınacaktır.

2.1. Analiz yeteneği-meşveret etmesi ve hitabeti: Sultan Muhammed Tuğluk Şah dönemini yakından gören tarihçilerden Berenî, onun bu özelliklerine dair verdiği bilgilerde; Sultan'ın gelişen hadiseler karşısında acil kararlar vermek yerine derinlemesine meseleler üzerinde durduğunu ve çok yönlü bir şekilde düşündükten sonra kararlar aldığı bildirmektedir.³¹ Onun bu özelliğine bağlı olarak bulunduğu ortamlarda ileri gelenler ve ilim adamlarıyla da hadiselerin seyrine dair meşveret ettiği kaydedilmektedir. Söz konusu meşveret etme durumunun salt bir dinlemeden ziyade özen göstererek dinlediği ve söylenenlere de bizatihi değer atfettiğini davranışlarıyla ortaya koymuştur.³² Berenî aynı zamanda Sultan'ın iyi bir konuşma yeteneğine sahip olduğunu da Berenî kaydetmektedir. Konuşmasının içerik ve hitabet olarak muhataplarını sıkmadığını ve aynı şekilde dinleyenlerin de usanmadan dinlemekten keyif aldığı bir konuşma yeteneği taşıdığı ifade edilmektedir. Sultan'ın hitabetinde insanları incitecek şekilde kaba sözlerin olmadığı özel olarak kaydedilen husus olmuştur ki Berenî bunu Sultan'ın uzun yıllar Halaçlar Hanedanı'nın farklı idarî birimlerde görev almasına ve oturmuş mizacına bağlamaktadır.³³ Burada dönem kaynaklarının dönüşümlü okunması neticesinde Sultan'ın yer yer zıtlıklar içerisine düştüğünü ve bazı durumlarda yanlış kararlar aldığı da ifade etmek yerinde olacaktır.³⁴ Bunun en net örneklerinden biri başkentini Delhi'den Devletâbâd'a doğru bir değişime gitmesidir. Ancak onun bu kararı devlet adamları için geri dönülmez sonuçlar doğurmuştur.³⁵

2.2. Hattı, yazı yazma kabiliyeti, şairliği ve sair ilimlere olan merakı: Sultan Muhammed'in yaptığı yazışmalar ve mektuplar üzerine değerlendirmelerde bulunan müellifler, iyi yazma kabiliyetine sahip olduğunu ve yazı hattı olarak da hattatlar kadar becerikli olduğunu kaydetmektedirler. Döneminin önde gelen ve kabiliyetli hattatları gibi uzun ibareler yazabildiği ve terkip olarak da akıcılığının iyi seviyede olduğu nakledilmektedir. Yine Sultan'ın İskendernâme okuduğu ve içeriğinden çok etkilendiği bilinmektedir. Sultan'ın Arapçayı anladığı ancak konuşmadığı buna mukabil Farsça nazım tarzında şiirler okuyacak kadar yetkinleştiği ortaya konulmaktadır. Sultan'ın bahsi geçen bu özelliklerinin yanı sıra tıp ve sair aklî ilimlerle de alakadar olmuştur.

²⁹ İbn Haldun, *age*, s. 473.

³⁰ Koç, *agt*, s. 107-116.

³¹ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 463; ayrıca bkz. Muhammed Kâsım Hinduşâh Esterâbâdî, *Târîh-i Firîşte*, Tash. Muhammed Rıza Nâsırî, *Encümen-i Asâr ve Mefâhîr-i Ferhengî*, Tahran 1387, s. 447; Koç, *agt*, s. 175.

³² Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 463; ayrıca bkz. Esterâbâdî, *age*, 447; Koç, *agt*, s. 175-176.

³³ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 463.

³⁴ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 463.

³⁵ Koç, *agt*, s. 108-110.

Bunlardan tıp ilmiyle yakından ilgilendiği anlaşılan Sultan'ın bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçların hazırlanmasında hangi hastalığa karşı kullanılacağını bildiği ifade edilmektedir. Hatta onun pek çok hastaya ilaç hazırlayarak iyileşmelerine katkı sağladığı kaydedilmekle birlikte o dönem Delhi'de bulunan hekimlerle de yer yer tartışmalara girdiği bilinmektedir.³⁶

2.3. İlim meclislerindeki âlim durumu: Tartışmalar cümlesinin içinde Sultan'ın sarayda tertip ettiği toplantılarda şairler, tarihçiler, tabipler ve sair ilim adamlarıyla münazaralarda bulunduğu nakledilmektedir. Bu toplantılarda Sultan'ın karşısındakileri sonuna kadar dinlediği ve yer yer derinlikli noktalara varıncaya kadar ilim adamlarıyla münazaralarda bulunduğu olmuştur. Öyle ki bu meclislerde muhataplarının da görüşlerini çekinmeden ifade etmelerine tecrübesiyle imkân vermiştir. Yine dönem kaynakları Sultan'ın aldığı eğitimlerin, bilgi ve görgüsüyle münazaraları çeşitlendirdiğini ve dahi boyut kazandırdığını kaydetmişlerdir. Sultan'ın dikkate değer görülen yaklaşımları, hem ilim adamlarını hem de sarayda bulunan diğer görevlileri memnun etmiştir ki bu memnuniyetin sağlanan maddî desteklerle gösterildiği görülmektedir. Bu minval üzere Sultan'ın ilim adamlarına karşı pek çok bağış ve ikramda bulunduğu döneme dair nakiller arasında yer almıştır.³⁷ Bu fasla dair son nakillerden birini yine Berenî vermektedir. İlim adamlarına münazaraların akabinde sorular sorduğunu ki bunların karşısındakinin nefesini kesecek kadar derinlik istediğini kaydeder. Münazaraların tamamlanmasının akabinde Sultan'ın bahsi geçen konularla alakalı kendi kanaatlerini ve meydana getirdiği düşünceleri ifade ettikten sonra toplantıları nihayete erdirdiğini belirtir.³⁸

2.4. Coğrafyasını aşan askerî kabiliyetleri: Sultan Muhammed'in de Orta Çağ Türk ve İslâm dünyasındaki diğer hükümdarlar gibi öne çıkan meziyetlerinden biri de askerî hususiyetleri olmuştur. Bu doğrultuda dönem müelliflerinden Berenî, Sultan'ın ok atmayı, ata binmeyi, çevgen oynamayı ve ava gitmeyi rutin sportif faaliyetleri olarak yapmasının ötesinde bu alanlarda oldukça profesyonel olduğunu kaydetmektedir. Babası Sultan Gıyâseddin ile birlikte askerî hususiyetlerinin Hindistan'ın farklı yerlerinde ve Horasan'da duyulduğunu ifade etmektedir. Sultan'ın askerî meselelerde ortaya koyduğu azmin ve gösterdiği yiğitliğin hâkimiyeti altında bulundurduğu yerlerde aynı zamanda genel asayişin tam olarak sağlanmasında da tesirli olduğunu bildirmektedir.³⁹ Ancak onun döneminde Delhi merkeze uzak yerlerde baş gösteren isyanları akıldan uzak tutmamak gerekir. Çünkü Sultan'ın devreye koyduğu ve sıkı bir şekilde de devamını sağlamaya çalıştığı idarî, iktisadî, malî ve adlî gelişmeler bu isyanların doğrudan veya dolaylı olarak ana etkenleri olmuşlardır. Kaldı ki Sultan'ın uygulamaya koyduğu bazı tedbirler de coğrafyasını aşacak şekilde ona ün kazandırmıştır. Bu minval üzere Irak, Horasan ve Hârezm başta olmak üzere civar bölgelerde Sultan'a dair anlatılan veya sunulan imajlardan olmuştur.⁴⁰

Sultan Muhammed'e dair nakledilen bu özellikler, bir yönüyle de onun faziletlerine, büyüklüğüne, liderliğine, halkına ve askerlerine karşı gösterdiği cömertliğine ve dahi kabiliyetlerine bir bütün olarak işaret etmektedir. Kaldı ki bunlar dönemine yönelik kayıtlara yer veren eserler içinde yer bulmuştur.⁴¹ Bunlar kadim dönemlerden itibaren hükümdarlara, yazılı olmayan geleneklerle ve yazılı olan kurullarla sunulan hususiyetlerin bir bütünüdür arz ettirmektedir. İşte devlet veya hanedan özelinde bu geleneğin aktarımı siyasi, içtimâî ve dinî gelenekler üzerinden devlet işlerini yürütme imkânı vermiştir. Bu itibarla Sultan Muhammed açısından da böyle bir çalışma usulünü takip ettiğini söylemek imkân dâhilindedir.⁴² Çalışma usulü açısından bakıldığında da Sultan, İslâmiyet'in temel öğretilerinden hareketle politikalar belirlemiştir. Sultan'ın dindar olduğu dinin emrettiği şeyleri yaparken yasakladığı şeylerden uzak durduğu nakledilenler arasındadır.⁴³ Berenî, Semavî kitaplarda nakledilen hususların, peygamberlerin sözlerinin ve özellikle de Hz. Muhammed'in hayatının Sultan'ın düşünce dünyasına yön verdiğini nakletmektedir.⁴⁴ Sultan'ın devlet görevlilerine yönelik bağış ve ikramlarında da herkesin mertebesine ve konumuna uygun olacak şekilde adil bir uygulamayı esas kabul ettiği de bilinmektedir.⁴⁵

2.5. Sultan'ın karakteriyle tenakuz arz eden hususlar: Her Sultan'ın özgün ve özel kişisel özellikleri olduğu gibi dönem müelliflerinin yaşanan olaylar üzerinden hareketle verdikleri olumlu imajlarının yer yer olumsuz evirilen yönlerinin olduğu da bir gerçektir. Özellikle Sultan Muhammed döneminde pek çok isyanın meydana gelmesini değerlendiren müellifler, bunları pek çok sebebe bağlamışlardır. Bunlara bakıldığında;

³⁶ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 463-464; Herevî, *age*, s. 100; Esterâbâdî, *age*, s. 447; İbn Battûtâ, *age*, s. 496; Husain, *age*, s. 196-197; Ishwari Prasad, *Medieval India*, Allahabad 1933, s. 295-296; Koç, *agt*, s. 176.

³⁷ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 463-464; Herevî, *age*, s. 100; Esterâbâdî, *age*, s. 447; İbn Battûtâ, *age*, s. 496; Husain, *age*, s. 196-197; Prasad *age*, s. 295-296; Koç, *agt*, s. 176.

³⁸ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 464; Herevî, *age*, s. 100; Esterâbâdî, *age*, s. 447; İbn Battûtâ, *age*, s. 496; Husain, *age*, s. 196-197; Prasad *age*, s. 295-296; Koç, *agt*, s. 176.

³⁹ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 464-465; Esterâbâdî, *age*, s. 447; Koç, *agt*, s. 176-177.

⁴⁰ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 465; Esterâbâdî, *age*, s. 447; Koç, *agt*, s. 176-177.

⁴¹ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 447; Koç, *agt*, s. 177.

⁴² Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 465; Koç, *agt*, s. 177.

⁴³ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 465; Koç, *agt*, s. 177.

⁴⁴ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 466.

⁴⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 466; Koç, *agt*, s. 177.

TUĞLUKLU SULTANLARININ KARAKTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hindistan'ın iç kesimlerinde gelişen isyanlara karşı gerekli cevapların verilmesine rağmen Çağatay Hanı Tarmaşirin'in istila girişimleriyle başlayan ve geçilen güzergâhlar üzerindeki köy, kasaba vesair yerleşim yerlerinin harap edilmesinin ardından Sultan'ın buraların imar edilmesi için yeni bir politika geliştirmemesidir. Öyle ki buralarda yaşayan halkın zor duruma düşmesinin görmezden gelinmesi bu isyanların ana sebeplerden biri olarak kaydedilmiştir. Bu ana sebebe bağlı olarak buldukları yeri terk edenlerin şehir merkezlerine ulaşmaları ve buralarda meydana getirilen asayiş problemleri Sultan'ın idaresi açısından bir diğer açmazı oluşturmuştur. Sultan Muhammed döneminin bir diğer açmazı ise saltanat dönemi içinde baş gösteren ve yedi yıl sürdüğü ifade edilen kuraklığın sonucu olarak kıtlık hâlinin baş göstermesidir.⁴⁶

Sultan Muhammed döneminin ana kırılma noktalarından birisi de başkent değişikliğine gidilmek istenmesi ve bunun hemen fiiliyata geçirilmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Başkent Delhi'den yeni başkent olarak belirlenen Devletâbâd'a halkın zorunlu göçe tabi tutulması sonuçları açısından bir yıkım oluşturmuştur. Yine Sultan'ın başarılı idaresini gölgeleyen durumlardan biri de Karaçil Dağı civarına sevk edilen 70 binden fazla askerin beklenen bir sonuç elde edemeden dağın zor koşullarından kaynaklı hayatlarını kaybetmeleri Sultan'a karşı büyük bir tepkinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sultan Muhammed'in eş zamanlı olarak gelişen ve bölge idarecilerinin de yer yer merkezinde bulunduğu isyan girişimlerine karşı tepkisiz kalışı halkın saltanatına karşı tepki göstermesine sebep olmuştur. Kaldı ki kaynaklar Sultan'ın bu tepkisizliğini devlet adamlarını ve halkın durumunu görmezden gelen ve onları yokluğa mahkûm eden bir vaziyet olarak tasvir etmişlerdir.⁴⁷ Sultan'ın idaresindeki son açmazı ise adaleti ve sağlam idarî düzenin tesis etmek hedefinin sonucu olarak gelişen ağır cezalandırma uygulamasıdır. Bu itibarla Sultan'ın devlet adamlarına olduğu gibi toplumun farklı kesimlerine yönelik de ağır cezalar uygulaması saltanatına karşı içten içe nefret oluşturmuştur.⁴⁸

Berenî, burada nakillerine yer verilen *Tarih-i Fîrûzşâhî* adlı eserinin dışında *Fetâvâ-yı Cihandârî* adıyla yazdığı siyasetname türündeki eserinde de hükümdarlarının saltanatına karşı gelişen isyan girişimlerinin arka planını değerlendirmektedir. Bu doğrultuda o, isyanların padişahların etkili bir yönetim oluşturmalarına yer yer engel teşkil eden durumlar olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla sağlam bir idare tesis etmek isteyen hükümdarların bunlara fırsat vermemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu girişimlerin arka planını değerlendirdiği kısımda ise bir hükümdarın saltanatında isyanların ortaya çıkmasının artık onun hâkimiyet döneminin sonunun geldiğinin habercisi olduğunu kaydetmektedir.⁴⁹ Benzer şekilde değerlendirmelere; bir devletin geçireceği muhtemel hâller ve tavırlar kısmında İbn Haldun da yer vermektedir.⁵⁰

2.6. Sultanın kullandığı unvanlar: Sultan Muhammed'in dönem kaynaklarında yer alan şekliyle bazı unvanlar kullandığı bilinmektedir. Bunlara bakıldığında; “*Ebû'l-Mücahid Gazi Muhammed Tuğluk*”, “*Sultan-ı Selâtîn-i Cihân Şâh Muhammed*”, “*Sultan-ı Âzâm*”, “*Şâh-ı Âlem Muhammed Tuğluk*”, “*Hodayigân-ı Selâtîn-i Muhammed Tuğluk*”, “*Şarkın ve Garbın Hükümdarı Muhammed Şâh b. Tuğluk*”, şeklinde bir dizi unvanlar olduğu görülmektedir.⁵¹ Bedr-i Çâç, bu unvanların yanı sıra Sultan'ın dönemin Abbasî Halifesi tarafından verilen unvanları da kullandığını nakletmektedir. Bunları ise “*Veliâhd-ı Halife-i Zaman*”, “*Veliâhd-ı Halife Muhammed Tuğluk*”, “*Güzide-i Hulefâ Ebû'l-Mücâhid 'Âzâm*” şeklinde sıralamaktadır.⁵²

3. Sultan Fîrûz Şah Tuğluk (1351-1388)

Tuğluklular Hanedanı içinde taht için diğer bazı isimlerin varlığı bilinse de Fîrûz Şah'ın tercih edilmesinin sebeplerine bakıldığında görev aldığı idarî birimlerde ortaya koyduğu başarıları ve buralarda elde ettiği tecrübelerin ana sebepleri oluşturduğu görülmektedir. Çağataylılara karşı ortaya koyduğu mücadele ve tahta çıktuktan sonra bu tehlikeyi sınırlar dışına taşınması, devlet geleneklerine sadık kalarak halkı ve devleti idare etmesi, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda politikalar belirlemesi ve faaliyete geçirmesi şeklinde sıralanabilecek bir dizi uygulamayı başarılı şekilde yürütmesi uzun yıllar tahtta kalmasını sağlamıştır. Döneminde yazılmış eserler kadar döneminden sonra yazılmış ve Sultan Fîrûz'a dair pasajlar nakleden kaynakların oluşturdukları imaj, meselelere bir bütün olarak eğilebilen, talepleri dikkatli bir şekilde inceledikten sonra mevcut uygulamaya devam veyahut yeni baştan bir uygulama düzeni tesis eden sultan imajı çıkmaktadır. Bu itibarla Sultan Fîrûz'un dönemi bir bütün olarak incelendiğinde; idarede mutlak otorite, askerî seferlerde kesin sonuca odaklanma, iktisadî gelişmelerde devlet kadar halkın geleceğini nazar-ı itibara alarak politika geliştirme ve buna bağlı olarak vergi çeşitlerini azaltarak halkın rahatlamasını temin ettiğini söylemek mümkündür. Dinî gelişmeleri yakından takip eden dindar bir padişah olmasına rağmen din adamlarının idareye nüfuz etmelerine imkân tanınamaması,

⁴⁶ es-Sihriñdî, *age*, s. 113-114; Bedâûnî, *age*, s. 164; Esterâbâdî, *age*, s. 450; Koç, *agt*, s. 178-179.

⁴⁷ es-Sihriñdî, *age*, s. 113-114; Bedâûnî, *age*, s. 164; Esterâbâdî, *age*, s. 450; Koç, *agt*, s. 179.

⁴⁸ es-Sihriñdî, *age*, s. 114; Bedâûnî, *age*, s. 164; Koç, *agt*, s. 179.

⁴⁹ Ziyâeddîn Berenî, *Fetâvâ-yı Cihandârî*, Tash. Mirza Süleyman Hân, İdâre-i Tahkikât-ı Pakistan, Danişgâh-ı Pencâp, Lahor 1972, s. 292.

⁵⁰ İbn Haldun, *age*, s. 444-447.

⁵¹ Bedr-i Çâç, *Divân-ı Bedr-i Çâç*, Tahk. Ali Muhammed Gitifirûz, Kütüphâne, Müze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şurâ-yı İslâmî, Tahran 1387, s. 101, 123, 182, 186, 188, 214, 256; Koç, *agt*, s. 175.

⁵² Bedr-i Çâç, *age*, s. 113, 182, 233.

öğrencilere ve dönemin ilim adamlarına yakından ilgi göstermesi onun saltanatının ve yansıtılan imajının işaretleri olmuştur.

3.1. Fiziksel özelliklerine dair: Sultan Fîrûz Şâh Tuğluk'un fiziksel özelliklerine yönelik ilk kayıtlardan birini dönemini yakından gören Afif vermektedir. Bu doğrultuda Sultan'ın beyaz tenli, uzun burunlu ve sakallı bir çehreye sahip olduğunu nakleder. Ayrıca Sultan'ın orta boylu olduğunu ve kilosunun da yerinde olduğunu belirtir.⁵³

3.2. Sultan'ın kullandığı mekânlar: Sultan Fîrûz Şâh'ın da diğer Orta Çağ Türk ve İslâm hükümdarları gibi farklı yerlerde ikamet ettiği bilinmektedir. Bunlara bakıldığında özellikle *Sahn-ı Golin* adı verilen yeri hanları, melikleri, emirleri, şairleri ve önde gelen kimseleri selamlamak için kullanmıştır. Yine *Çehçe-i Çubîn* adı verilen yeri ise Sultan'ın daha ziyade halkın seçkin kesimlerini ağırlamak için kullandığı bir makam olarak değerlendirmek mümkündür. Sultan'ın kullandığı üçüncü makam ise *Mahall-i Bâr-ı Amm* adlı yer olmuştur. Burada ise bayram şenlikleri, berat gecesi, nevruz kutlamaları ve elçilerle görüşmeleri yapılmıştır. Kutlamaların tamamlanmasının ardından burada halka yemek dağıtıldığı bilinmektedir.⁵⁴ Sultan Gıyâseddin ile Sultan Muhammed dönemlerinde bu şekilde farklı heyetlerin karşılandığı ve ağırlandığı yerlerden kaynaklar bahsetmektedirler. Dolayısıyla bunların varlığı Sultan Fîrûz döneminde devletin ulaştığı refah düzeyinin varlığını ortaya koymaktadır.

3.3. Sultan-halk ilişkisindeki tutumu: Sultan Fîrûz, tahta çıkmasının ardından halkın geneli üzerinde siyasi ve askerî gelişmelerden dolayı oluşan yılgınlığı ortadan kaldırmıştır. Sultan Muhammed ile Tuğluklular Hanedanı'nda başlayan kurumsallaşmayı daha işler ve düzenli hâle getirmiştir. Yine Sultan Muhammed dönemindeki ağır kuraklık, kıtlık, sel baskınları, veba salgını, siyasi ve mali nedenlere bağlı olarak gelişen isyan girişimleri ve ağır cezalandırmalar sonucu yıpranan halkı rahatlatmaya çalışmıştır. Zikri geçen bu durumlardan dolayı Delhi'yi terk edenlerin yeniden yerlerine dönmelerine izin verilmiştir.⁵⁵ Sultan'ın önemli gün ve gecelerde halka yemek verdiği bilinmekle birlikte yer yer onların aralarına girerek sorunlarını yakından dinlemiştir. Ayrıca Sultan'ın toplumun bir kesimini oluşturan din adamlarına karşı da gerekli tedbirleri alarak olumsuz davranışlar içerisine girmelerini önlemiştir.⁵⁶ Afif, Sultan'ın fitrattan gelen özelliklerine yer verdiği kısımda; şefkatli ve oldukça sevgi dolu bir kişiliğe sahip olduğunu ve bunun sonucu olarak halkını Hz. Muhammed'in emaneti görenek idare etmeye çalıştığını nakletmektedir.⁵⁷

Sultan'ın bu anlayışı kısa zamanda halkın farklı kesimlerinde, ordu mensupları dâhil olmak üzere yankı bulmuş ve genel bir rahatlama hâli tezahür etmiştir. Zulme veya adaletsizliğe varabilecek uygulamaların önü kesilmeye çalışılmıştır.⁵⁸ Bu kayıtlarla birlikte dönemi açısından dikkat çeken bir diğer uygulama ise Sultan'ın *Divân-ı Hayrat* adıyla ihdas ettiği birim kanalıyla toplumun dar gelirli kesimlerine hızlı bir şekilde nakdî ve aynı yardımlar ulaştırılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra kurulan hastanelerde bu kesimlerin ücretsiz olarak tedavileri yapılmıştır. Bu birimlerin giderlerinin devlet hazinesinden sağlanılmasını isteyen Sultan, önemli bir kesimin ihtiyaçlarını gidermiştir. Bunların bir diğeri ise fakir ailelerin kız çocuklarına dönük olarak geliştirilmiştir. Bu doğrultuda evlilik çağına erişen ve babasının maddî durumu yerinde olmayanlara hazineden ayrılan parayla destek sağlanmıştır.⁵⁹ Sultan Fîrûz döneminde halkın rahatlamasını sağlayan hususların devletin doğal seyri içinde geçirdiği değişim-dönüşüm çabalarının doğal bir sonucu olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu noktada İbn Haldun, devletlerin geçireceği aşamaları değerlendirdiği kısımda bu hususları şu şekilde nakletmektedir.⁶⁰

“Üçüncü devre ise, insanın tabiatı ile meylettiği devletin servet ve meyvelerinden faydalanmak, feragat ve rahatlık çağıdır. Hükümdarlar bu devrede para ve servet toplayarak büyük binalar, büyük köşkler, kaleler vesaire, büyük şehirler ve yüksek heykeller bina etmek ve kavimlerin eşrafından katına gelen heyet ve uruğların ileri gelenlerine başlılarda, ehil ve müstahak olanlara ihsanlarda bulunmakla, ihsan ve terbiyesinde yetişenlerin ve maiyetinde bulunanların sayılarını çoğaltmakla, paralar vererek, rütbelerini yükseltmek suretiyle onların hâllerini düzenlemek, askerleri teftiş edip önünden geçirmek ve tahsisatlarını çoğaltmakla meşguldür. Bunların aylıkları hakkında insaf ve adaletle hareket etmekte ve her ayın başında aylıklarını vermektedirler. Bu yolda askerinin maddî hâllerini düzenlemekten maksat, süslenerek güzel giyim, silah ve kıyafetler ile törenlerde hazır bulunmalarını temin etmek ve barış hâlinde yaşayan devletlere öğrenmek, savaş hâlinde bulunan düşman devletleri korkutmaktır. Bu devre, devletin başında bulunanların istibdat devirlerinin son çağıdır ve bu devrede bütün hükümdarlar tek başlarına kendi düşünceleri ile iş

⁵³ Şems-i Sirâc Afif, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, Tash. Velâyet Hüseyin, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1385, s. 20-23, 178-179; Koç, *agt.*, s. 247.

⁵⁴ Afif, *age.*, s. 277-278; Kortel, *age.*, s. 177, 180; Koç, *agt.*, s. 248.

⁵⁵ Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 571-574; Esterâbâdî, *age.*, s. 501.

⁵⁶ Koç, *agt.*, s. 252.

⁵⁷ Afif, *age.*, s. 20-23, 178-179; Koç, *agt.*, s. 247.

⁵⁸ Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 548-553, 599; Esterâbâdî, *age.*, s. 500-501; es-Sihriîndî, *age.*, s. 118; Koç, *agt.*, s. 247-248.

⁵⁹ Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 558; Afif, *age.*, s. 99-100, 19-181, 184-185, 349-350; Anonim, *Siret-i Fîrûzşâhî*, Hodabâhş Orneall Public Library, Patna 1387, s. 242; Koç, *agt.*, s. 236.

⁶⁰ Koç, *agt.*, s. 249-250.

TUĞLUKLU SULTANLARININ KARAKTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

görürler, bu çağ onların ululuklar içinde yaşadıkları ve kendilerinden sonra gelenlere yolu açık olarak gösterdikleri bir çağdır.”⁶¹

3.4. Devlet geleneğini aslına döndürmesi: Sultan Muhammed Tuğluk, tahta çıktıktan sonra Abbasi Halifeliği tarafından sultanlığının tasdik edilmesinin akabinde önceki Delhi sultanlarının adlarını hutbelerden kaldırtmıştır. Sultan Firuz ise bu durumun kabul edilemez olduğunu ve devletin mevcut geleneğinin aslına döndürülmesini ve kendisine kadar uzanan süreçte Delhi’de hâkimiyet sürmüş olan sultanların adlarını hutbede okutturmuştur.⁶² Sultan’ın bu tutumu, Delhi tahtındaki Türk ve İslâm hükümdarlarının hâkimiyetini tarihî bir bütünlük ve süreklilik içinde gördüğüne delildir. Bir diğer yönüyle de yönettiği toplumun hassasiyetlerini dikkate aldığını göstermektedir.⁶³ Öyle ki Sultan’ın talimatı doğrultusunda hutbelerin hükümdarlar faslı güncellenmiştir. Sultan Firuz, bu mesele etrafında beraberinde bulunan devlet adamlarına yaptığı konuşmada ismi hutbelerden kaldırılan sultanların gayrimüslimlerin idaresinde bulunan yerleri fethederek İslâmiyet’e açtıklarını, onların sayesinde bölgede mescitlerin açılabilmesini ve İslâmiyet’in bölgede ancak onlarla birlikte ivme kazandığını ifade ederek mevcut hatadan dönüleceğini bildirmiştir.⁶⁴

3.5. Gelenekler üzerinden işleyen karar alma süreci: Sultan Firuz’un karar alma sürecinin de diğer kişisel özelliklerinde ön plana çıktığı şekilde belli kurallara istinat ettiği anlaşılmaktadır. Hâkimiyeti altında bulunduran yerlerde herhangi bir grubun saltanatına karşı vaziyet aldığını haber alır almaz öncelikle sağlam bir araştırma süzgecinden geçirdiği bilinmektedir. Doğru olması durumunda Sultan’ın karar alma sürecinde daha önceden benzer durumlar karşısında Delhi’de hüküm süren sultanların takip ettikleri yolu takip etmiştir.⁶⁵ Sultan’ın tahta çıkmasını ve akabinde karşı karşıya kaldığı durumları değerlendiren Afif, bu dönemi zorlu bir süreç olarak tasvir etmektedir. Kayıtlarının devamında zorlu süreci, anne-bebek ilişkisinin süreç içerisindeki zorluğuna benzeterek müşahhas kılmaya çalışmıştır.⁶⁶ Bu doğrultuda müellif, bir annenin gebe kalma sürecinden başlayarak süt emzirmesine ve adeta bebeğine kendi canından can vermesine kadar uzanan zorlu süreci hikâye ederek, Sultan’ın da çok zorlu bir taht sürecinden geçtiğini bildirmektedir. Müellif özdeş kıldığı zor duruma rağmen Sultan’ın devlet işlerinde kısa vadede devlete tam manasıyla vaziyet edebildiğini ortaya koymuştur.⁶⁷

3.6. İlim adamları, din adamları ve öğrencilere yaklaşımı: Sultan Firuz’un hem Delhi de bulunan bahsi geçen bu kesimlere karşı hem de Delhi dışından gelenlere karşı büyük saygı ve sevgi beslediği bilinmektedir. Sultan öğrencilerin de aralarında yer aldığı bu kesimlere bağışlarda bulunarak eğitimlerine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Hatta dönem kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla Sultan’ın devlete ait arazilerden özellikle yüksek gelir elde edilenleri hocalara bağışlayarak maddi ihtiyaçlarını rahat bir şekilde temin etmelerini sağlamıştır. Yine medreselerde okuyan öğrencilere bağlanan bağışların miktarını birkaç kat artırarak rahat etmelerini istemiştir.⁶⁸ Müellifler, Sultan’ın özellikle dönemin önde gelen din adamlarından ve Şeyhü’l-İslâm makamında bulunan Şeyh Feridü’l-Dîn Ucdhenî’nin büyük saygı gördüğünü bildirmektedirler. Sultan’ın iktisadî, malî, adlî, siyasi ve sair hususlarda zuhur eden gelişmelerde doğru karar verebilmek ve İslâm hukuku içinde hareket etmek için bunların görüşlerine başvurduğunu ifade etmektedirler.⁶⁹

3.7. Gulâmlara ve hizmetkârlara karşı yaklaşımı: Tuğluklular Hanedanı’nın siyasi ve iktisadî olarak ulaştığı konumun sonucuna bakıldığında Sultan Firuz’un saltanat döneminde sınırlar dâhilinde bulunan Multan, Dibalpûr, Hisar-ı Firûze, Samane ve Gücerat gibi yerlerden pek çok gulâmın Delhi’ye getirilmesini istemiştir. Sultan, bunların başkente ulaşmalarının ardından belli bir süre eğitime tabi tutulmalarını ve becerilerine uygun olarak özellikle de iktalı arazilerde istihdam edilmelerini emretmiştir. Yine yaptıkları işlere ve görevlendirildikleri birime göre belirli oranda maaşlar bağlanmasını sağlamıştır. Bu maaşların ödemelerinin ise aylık, üç aylık, dört aylık ve altı aylık periyotlar hâlinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Yine Sultan’ın kararı üzerine maaşların nakit olarak verilmesi istenmiştir.⁷⁰ Sultan’ın bu gulâmlarının sayısının 180 bin civarında olduğu; bunların 40 bin civarında olan kısmının atlı birlikler içinde yer aldığı bilinmektedir. Gulâmların belli bir kısmının ise hizmet etmeleri için Kâbe’ye gönderildiği kaydedilmektedir.⁷¹ Sultan, hizmetkârlara ise köylerden elde edilen gelirleri maaşlarına karşılık olarak vermiştir. Yerel idareciler ile aralarında gelişmesi muhtemel

⁶¹ İbn Haldun, *age*, s. 444-447.

⁶² Afif, *age*, s. 105; Anonim, *age*, 121; R. P Tripathi, *Some Aspects of Muslim Administration*, Central Book Depot, Allahabad 1966, s. 68-69.

⁶³ Koç, *agt*, s. 196-197.

⁶⁴ Firuzşâh Şâh Tuğluk, *Fütühât-ı Firuzşâhî*, Tash. Şeyh Abdü’r-reşîd, Department of History, Muslim University, Aligarh 1954, s. 4-5; Koç, *agt*, s. 197-198.

⁶⁵ Afif, *age*, s. 20-23; Koç, *agt*, s. 248.

⁶⁶ Afif, *age*, s. 20-23; Koç, *agt*, s. 248.

⁶⁷ Afif, *age*, s. 2023; Koç, *agt*, s. 248.

⁶⁸ Berenî, *Târîh-ı Firuzşâhî*, s. 558-560; Anonim, *age*, s. 255; Kortel, *age*, s. 234-235; Koç, *agt*, s. 237.

⁶⁹ Afif, *age*, s. 25-27, 371-377; es-Sihriñdî, *age*, s. 118; Agha Mahdi Husain, *Tughluq Dynasty*, S. Chand & Co (Pvt) Ltd, New-Dehli 1976, s. 510; Koç, *agt*, s. 248.

⁷⁰ Afif, *age*, s. 268-270; Koç, *agt*, s. 221.

⁷¹ Afif, *age*, s. 267-271; Banarsi Prasad Saksena, “Firuz Shah Tughluq”, *A Comprehensive History of India*, Ed. Muhammad Habib-Khaliq Ahmad Nizami, The Indian History Congress/People’s Publishing House, V. 5, 1970, s. 600; Mouni Haq Syed, *History of Delhi Sultanate*, Anmel Publications Pvt. Ltd., V. I, New-Dehli 2004, s. 138; Kortel, *age*, 296-297; Koç, *agt*, s. 220-222.

uyuşmazlıkları önlemek için kendilerine tahsis edilen yerleri bildiren fermanlar verilmiştir. Yine Sultan, bu görevlilerin haksızlığa maruz bırakılmamaları için de vergi tahsildarlarını merkezden tayin ederek gerekli otoriteyi tesis etmiştir.⁷²

3.8. Sultan'ın kullandığı unvanlar: Sultan'ın 1356'da döneminin Abbasî Halifesi el-Mutezid Billah tarafından saltanatını tasdik eden buyrukla birlikte kendisine “*Nâib-i Emîrû'l-Mü'minîn*” ve “*Seyyidü's-Selâtîn*” unvanları verilmiştir.⁷³ Yine Sultan'ın bunların dışında “*es-Sultânü'l-â'zam, el-Vâsık bi-te'yîdi'r-Rahmân, Ebû'l-Muzaffer Fîrûz-Şâh es-Sultân* ve *Seyfü Emîrû'l-Mü'minîn*” unvânlarını da kullandığı görülmektedir.⁷⁴ Bunların yanı sıra Afif, Sultan Fîrûz'un iki tane fili sembol olarak kullandığını, bunların tahtın sağında ve solunda yer aldığını kaydetmektedir.⁷⁵

3.9. İmar faaliyetleri: Delhi sultanları arasında Delhi başta olmak üzere hâkimiyet altında bulundurulmuş yerlerde pek çok imar faaliyetinin gerçekleştiği dönem Sultan Fîrûz'un saltanatı olmuştur. Delhi Cuma Mescidi'nin ve Medrese-i Fîrûzşâhî'nin inşa edilmesi ve buraların etrafında yeni yerleşim yerlerinin oluşturulması şehrin çehresini değiştirmiştir.⁷⁶ Yine inşa edilen su kanallarıyla birlikte şehrin pek çok yerine suyun ulaşması sağlandığı gibi bağlar ve bahçeler oluşturulmuştur. Bu dönemde yeni şehirler, köşkler, limanlar, mescitler ve kabristanlar inşa edilmiştir.⁷⁷ Sultan Fîrûz döneminde kaynaklardan naklen, 150 tane su kuyusu, 100 tane köşk, 100 tane köprü, 40 tane mescit, 30 tane medrese, 20 tane misafirhane, 10 tane hamam ve 5 tane de hastane inşa edildiği bilinmektedir.⁷⁸ Dikkat edilirse imar faaliyetlerinin toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek ölçüde planlandığı görülmektedir. Buraların giderlerin nasıl karşılanacağına dair vakıf senetleri hazırlanarak varlıklarını ve faaliyetlerini devam ettirmeleri hedeflenmiştir.⁷⁹

3.10. Döneminin sportif faaliyetlerinden avcılık merakı: Berenî, Sultan Fîrûz'un avcılık merakıyla alakalı pek çok şeyin söylenebileceğini ortaya koyarak güçlü bir yönünün varlığına dikkatleri çekmektedir. Bu doğrultuda “Sultan Fîrûz'un Şikarnâmesi” adı altında iki cilt hâlinde bir kitabın yazılabileceğini de belirtmektedir.⁸⁰ Sultan'ın avcılığa ilgisinin küçük yaşta başladığı ve ilerleyen süreçte de bütünü av merasimlerine katıldığı nakledilmektedir. Hatta onun avcılık yeteneklerini gözlemleyen Sultan Muhammed Tuğluk Şah'ın takdirini kazandığını kaynaklar ortaya koymaktadır. Yine avcılık konusunda bilgi ve yeterliliklerinin yerinde olduğunu kaydeden Sultan Muhammed, bu hususta özel bir yerinin olduğunu da ifade etmiştir. Sultan Fîrûz'un askerî mahiyete dönük tatbikatlardan biri olarak kuşatma şeklinde yapılan av merasimlerine daha çok ilgi gösterdiği bilinmektedir. Doğal olarak da en çok bu av merasimlerine katılmıştır.⁸¹

Sultan Fîrûz, avcılığın gerekli şartlarını ve aşamalarını da profesyonel şekilde yürütmüştür. Tahta çıktıktan sonra da av merasimlerini etkin şekilde sürdürdüğü anlaşılan Sultan'ın ava çıkmasından önce ilk aşamada mertebelerine uygun olarak gruplar hâlinde devlet adamları yola çıkmıştır. Bu sıralama doğrultusunda emirler, melikler ve şehzadeler kendilerine bağlı birliklerle yol almışlardır.⁸² Yine Afif, Sultan'a bağlı avhanede 1200 civarında profesyonel atlı avcının hazır tutulduğunu kaydetmektedir. Sultan'ın bu minval üzere devreye koyduğu uygulamalardan biri de avcılığa merakı olanların öncelikle profesyonel eğitime tabi tutulmalarını sağlaması olmuştur ki hayatının sonuna kadar bu faaliyetleri yakından takip etmiştir.⁸³ Nakledilenlerden de anlaşılacağı üzere tarihî kaynakların hükümdarlara dair verdiği bu bilgiler, sadece olaylara değil olayların akışlarına odaklanmayı da zorunlu hâle getirmektedir. Buradan hareketle yoğun siyasi faaliyetlerine yer verilen Sultan Fîrûz'un askerî mahiyete dönük olarak gerçekleştirdiği sportif faaliyetlerinin de olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Orta Çağ Türk ve İslâm tarihini ortaya koyan vakayinamelerin nakilleri dönem gelişmelerini büyük oranda anlama imkânı sunmaktadırlar. Onların nakilleri, dönemlerini zamana aksettirdikleri için kıymetlidirler. Delhi Türk Sultanlığı dönemini ortaya koyan kaynaklarda bu açıdan büyük bir boşluğu doldurmaktadırlar. Bunlardan hareketle sultanlara dair nakledilen karakter özelliklerinin daha ziyade olumlu olmaya dönük geliştiği anlaşılmaktadır. Ancak olayların içerisinden hareket ederek bakıldığında sultanların nakledilenin ötesinde yer yer yanlış kararlar aldıkları veyahut tedbirsiz davrandıkları görülmektedir. Bu itibarla dönem kaynaklarının devletin görünen yüzü sultanlara dair naklettiklerinin daha ziyade müelliflerinin öznel hareket ederek

⁷² Koç, *agt.*, s. 252.

⁷³ Anonim, *age.*, s. 275; Kortel, *age.*, s. 39-40; Koç, *agt.*, s. 247.

⁷⁴ Anonim, *age.*, s. 275; Kortel, *age.*, s. 39-40; Koç, *agt.*, s. 247.

⁷⁵ Afif, *age.*, s. 369-370.

⁷⁶ Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 561-565; Anonim, *age.*, s. 208; Koç, *agt.*, s. 245.

⁷⁷ Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 565; Kamal Shankar Srivastava, *A Political, Social, Cultural History of Delhi Sultanate*, APH Publishing Corporation, New Delhi 2007, s. 246; Koç, *agt.*, s. 245.

⁷⁸ Esterâbâdî, *age.*, s. 503; Koç, *agt.*, s. 246.

⁷⁹ Koç, *agt.*, s. 246-247.

⁸⁰ Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 599; Herevî, *age.*, s. 114; Koç, *agt.*, s. 249.

⁸¹ Afif, *age.*, s. 316; Koç, *agt.*, s. 249.

⁸² Afif, *age.*, s. 316-325; Koç, *agt.*, s. 249.

⁸³ Afif, *age.*, s. 316-325.

TUĞLUKLU SULTANLARININ KARAKTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

yazdıkları hususlar olarak durmaktadır. Öyle ki kaynaklardan yansıyan karakter özelliklerinin anlatımında idealize edilen/edilmeye çalışılan bir görüntünün varlığı da dikkati çekmektedir.

Yine kaynakların sultanların karakterlerine dair önceledikleri kavramların “adalet, hoşgörü, şefkat, saygı, bilgi, erdem, davranış, anlayış ve sair” olduğu görülmektedir. Bunlar ise sultanların kültür ve medeniyet dairesi içerisinde hareketi, esas kabul ettiklerine işaret olmakla birlikte bazı durumlarda çelişkiye düştüklerini de söylemek mümkündür. Bu çelişki noktaları ise dönemlere ve gelişmelere daha etraflı şekilde bakmak tercihini sunmaktadır. Bu itibarla ilgili kısımda, önceki Delhi sultanlarının adlarının hutbelerden kaldırılması faslında, temas edildiği üzere Sultan Muhammed’in yeni gelişen durum karşısında kendisini merkeze koymasını ve siyasi nokta-i nazardan öncesini görmezden gelmesini kabul etmeyen Sultan Fîrûz’un gelenekçi devlet yaklaşımı onun tarihî rolüne ve geliştirdiği politikaya bir gönderme olduğu görülmektedir. Dolayısıyla devlet politikası gereği sultanın belirlediği tayin ve tercihler, halkın da şekillenmesine etki etmiştir. Bunlar halk nezdinde zamanla oluşacak olan sultan imajına da katkı sağlayan yönler olmuştur.

Nihai olarak sultanların karakterlerine dair nakledilen bilgilerin ihtisar ettiği noktalar, dönemlerindeki belirli dinamiklerin etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu yönüyle yüksek bir siyasi ve idari bilinç içerisinde kararlar aldıklarını ve icra ettiklerini ifade etmek mümkündür. Bu doğrultuda onlara aydınlık veren ve yol gösterenlerin olduğu bilinmektedir. Liyakati ve meşvereti idarenin ana ilkesi olarak tesis ettikleri görülmekle birlikte bağımsız olarak icrasına giriştikleri faaliyetlerin yıkıcı sonuçlar meydana getirdiğini ifade etmek de yerinde olacaktır. Bu itibarla sultanların sağlam ve güçlü bir karakter yapısına ve özelliklerine sahip oldukları görülmekle birlikte yer yer bu özellikleriyle tenakuz arz eden durumlar içerisine düştükleri de anlaşılmaktadır. Özellikle Sultan Muhammed ve Sultan Fîrûz dönemlerinde üretilen siyasetin ve hızlandırıldığı görülen değişikliklerin sonucu, yine bir taraftan sultanların değişime açık karakter özelliklerini yansıtırken diğer taraftan ise idarede önü alnamaz olayların ateşleyicisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- AFÎF, Şems-i Sirâc, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, Tash. Velâyet Hüseyin, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1385.
- ANONİM, *Siret-i Fîrûzşâhî*, Hodabâhş Orneall Public Library, Patna 1387.
- BEDÂÛNÎ, Abdülkadir, *Müntehâbü't-Tevârîh*, Tash. Mevlvî Ahmed Ali Sahib, Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, Tahran 1385.
- BEDR-İ ÇÂÇ, *Divân-ı Bedr-i Çâç*, Tahk. Ali Muhammed Gitifîrûz, Kütüphâne, Müze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şurâ-yı İslâmî, Tahran 1387.
- BERENÎ, Ziyâeddîn, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, Tash. Mevlvî Seyyid Ahmed Han Sahib, Captain W. Nassau Lees, Kalkûta 1862.
- BERENÎ, Ziyâeddîn *Fetâvâ-yı Cihândârî*, Tash. Mirza Süleyman Hân, İdâre-i Tahkikât-ı Pakistan, Danişgâh-ı Pencâp, Lahor 1972.
- ES-SÎHRİNDÎ, Yahya b. Ahmed b. Abdullah *Târîh-i Mübârekşâhî*, Tash. Muhammed Hidayet Hüseyin, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1391.
- ESTERÂBÂDÎ, Muhammed Kâsım Hinduşâh, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, Tash. Muhammed Rıza Nâsîrî, Encümen-i Asâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, Tahran 1387.
- FÎRÛZ ŞÂH TUĞLUK *Fütûhât-ı Fîrûzşâhî*, Tash. Şeyh Abdü'r-reşîd, Department of History, Muslim University, Aligarh 1954.
- HABİB, Muhammed, “Successors of Firuz Shah Tughluq”, *A Comprehensive History of India*, V/5, 1970.
- HEREVÎ, Mevlânâ Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed Mukîm, *Tabâkât-ı Ekberî*, By De Calcutta, Calcutta 1929.
- HUSAİN, Agha Mahdi, *Tughluq Dynasty*, S. Chand & Co (Pvt) Ltd, New-Dehli 1976.
- HUSAİN, Agha Mahdi, *The rise and fall of Muhammed bin Tughluq*, Idarah-ı Adabiyat-ı Delli, Delhi 2009.
- İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed, *İbn Battûtâ Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2005.

BİLAL KOÇ

İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları İstanbul 2018.

İSEMÎ, Hâce Abdülmelik, *Fütûhu's-selâtin*, Neşr. A. S. Usha, B. A., Junior Lecturer in Persian, University of Madras, Madras, 1948.

KOÇ, Bilal, *Delhi Türk Sultanlığında Tuğluklular Dönemi Siyasi Tarihi (1320-1414)*, GÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2017.

KONUĞU, Enver, “Gıyâseddîn Tuğluk”, *DİA*, C. 14, İstanbul 1996, ss. 60-61.

KORTEK, S. Haluk, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, TTK, Ankara 2006.

POOLE, Stanley Lane, *Catalogue of Indian Coins in the British Museum, The Sultans of Dehli*, Printed by order of Trustees, London 1884.

PRASAD, Ishwari, *Medieval India*, Allahabad 1933.

SRİVASTAVA, Kamal Shankar, *A Political, Social, Cultural History of Delhi Sultanate*, APH Publishing Corporation, New Delhi 2007.

SAKSENA, Banarsi Prasad, “Firuz Shah Tughluk”, *A Comprehensive History of India*, Ed. Muhammad Habib-Khaliq Ahmad Nizami, The Indian History Congress/People's Publishing House, V. 5, 1970, ss. 566-619.

SYED, Mouni Haq, *History of Delhi Sultanate*, Anmel Publications Pvt. Ltd., V. I, New-Dehli 2004.

SYED, Mounui Haq, *A Short History of the Sultanate of Delhi*, H. M. Said Company, Karachi 1956.

THOMAS, Edward, *The Chronicles of the Pathan Kings of Dehli*, APA-Oriental Press, Amsterdam 1981.

TRIPATHI R. P., *Some Aspects of Muslim Administration*, Central Book Depot, Allahabad 1966.

